

מנותקים: מה קורה כשמאה בני נוער מתעוררים בבוקר ללא הסמארטפון שלהם?

חננאל רוזנברג ומנחם בלונדהיים. מאגנס, 2021. 253 עמודים.

דוד לוינ'

ספרם של חננאל רוזנברג ומנחם בלונדהיים **מנותקים** מציג מחקר שעוסק בנושא בולט בשיח הציבורי בישראל - מקומו של הטלפון הנייד בחייהם של בני נוער. מדובר בקהל שעברו נוכחות המכשיר הפופולרי ביום-יום היא טבעית עד כדי כך שהיא מורגשת רק בהיעדרו. למעשה לא מדובר רק בבני נוער: גם אנשים מבוגרים, אזרחי המאה ה-21, מתקשים לחשוב על שגרה של שעות ארוכות ללא המכשיר. גם הם אינם מקבלים תמיד בשלוות נפש את תלותם המוחלטת, הפונקציונלית והרגשית, במכשיר, וכשמדובר בבני נוער חששותיהם נוספים לאמונה הרווחת לגבי יכולתם המוגבלת של אנשים צעירים, הנמצאים בשלב של "דחפים ולחצים" בחייהם, לשלוט בגופם וברוחם. אין פלא אפוא שהספרות המקצועית שופעת תיאורים פתולוגיים של התמכרותם של מתבגרים למכשיר הסלולרי שלהם.

הכותבים קובעים כי מסקנות לגבי השפעות הנייד על חייהם של בני נוער מבוססות לעיתים קרובות על נתונים שנאספו ללא ידיעתם של הצעירים, באמצעות שיחות עם הוריהם או תצפית ממוקדת במקרים פתולוגיים. בעקבות אופיין הדרמטי של מסקנות אלה נשמעות קריאות לכלול את ההתמכרות לסלולרי ב־DSM (מדריך האבחנות הפסיכיאטריות) ולחבר בין הריחוק מהסלולרי להפרעות חרדה ולפגיעה בריכוז. נוכח שיח מרוחק ופטרוני זה, הציבו לעצמם שני החוקרים אתגר, להעשיר את המחקר ולאתר את "נקודת המבט של היליד", כדי להבין את עומק ההזדקקות למכשיר של בני נוער שאינם זקוקים לטיפול נפשי.

נוסף על כך, הכותבים מציינים כי חוקרים מתקשים להבין לעומקה את משמעותה של האינטראקציה של בני נוער עם הטלפון הסלולרי שלהם, בשל הישענות על סקרים

או ראינות, ללא תצפית ישירה. הם עצמם רצו לנקוט גישה אחרת, וביססו את עבודתם על מחקרי חסך. מחקרי אסכולה זו כוללים תצפית בהתנהלות היום־יומית של בני אדם שנמנע מהם השימוש במשאב מסוים. בשנות ה־40 של המאה ה־20 התפרסם מחקרו של ברנרד ברלסון "What 'Missing the Newspaper' Means", שבו נבחנו השלכותיה של שביתת עיתונים על קוראיהם. צוות המחקר, שעקב אחר התנהלותם של צרכני התקשורת בזמן אמת, גילה להפתעתו שקוראי העיתונים לא סבלו מחוסר במידע, שכן מקלט הרדיו מילא עבורם את החסר. לעומת זאת, הם חשו בהיעדרו של רכיב חשוב בטקסי היום־יום, כמו שתיית הקפה בבוקר, שחשיבותו מנותקת מהתוכן התקשורתי עצמו. המחקר בספר הנוכחי ממשיך את אותה המסורת, תוך התמקדות באוכלוסייה אחרת ובטכנולוגיה אחרת, אם כי, בניגוד לקודמו, הניתוק מהנייד הוא מהלך יום של צוות המחקר ולא חלק ממצייאות חיצונית שנכפתה על משתתפיו.

המחקר שעליו מבוסס הספר, כאמור, כלל ניתוק יזום למשך שבוע שלם (משבת עד שבת) של כמאה בני נוער בגילאי 14-18 מרקעים מגוונים, כאשר במהלך תקופה זו הם ממשיכים בשגרת היום־יום. החוקרים מפרטים כיצד בנו את המחקר: מאה בני הנוער שהתנדבו הפקידו את המכשירים הניידים שלהם בידי הוריהם, ששיתפו פעולה עם צוות המחקר, בתמורה לסכום סמלי. כדי שהחוקרים יוכלו ללמוד מה עבר עליהם, הם התבקשו לכתוב יומנים מפורטים ולתאר בהם בלשון כללית את חווייתיהם ותחושותיהם. לאחר שבוע הניתוק הוסיפו החוקרים ולמדו על מעשיהם של בני הנוער באותו שבוע באמצעות ראינות אישיים וקבוצות מיקוד.

הספר כולל ארבעה חלקים. הראשון משמש מבוא תאורטי, ונוגע בשני נושאים: השפעות המיחוסות לטכנולוגיות ובני נוער כקהל. בהתייחס לטכנולוגיות מוזכרות עבודותיהם של ראשוני ההוגים של הדטרמניזם הטכנולוגי, הרולד איניס ומרשל מקלוהן, לצד עבודות שהגדירו את ייחודו של הטלפון הסלולרי - מדיום אישי ונייד שנישא בצמוד לגוף. באשר למושאי המחקר - בני הנוער - נזכרים מושגים כמו ילידים דיגיטליים, דור האינטרנט ודור ה־Z. זוהי סקירה ממעוף הציפור, שזוכה להשלמה בפרק הנספח התאורטי, בו מוצע פיתוח נוסף למושג "ילידים סלולריים". לדעתי, נכון היה להרחיב את החלק הזה ולהוסיף אליו קטעים מתוך הנספח (הכתוב באופן בהיר ומעמיק), מה שהיה מאפשר לקוראים לצלול לתוך המחקר עם משקפיים תאורטיים מתאימים יותר למעקב אחר העדויות מהשטח.

בפרקים השני והשלישי מוצגות עדויות של משתתפי המחקר ופרשנות לעדויות, והם כוללים קטעים ארוכים מיומניהם של בני הנוער ומהראינות איתם. אלו מחולקים

לתמות: תיאורים של שבוע הניתוק מנקודת מבטם, תיאורים של חוויותיהם הנפשיות והגופניות, ותיאור של חוויית הרגעים שבהם חזר הנייד לחיקם לאחר שבוע הניתוק.

ממצאי המחקר אכן חושפים את ההזדקקות הרבה למכשיר, הן בהיבטים פונקציונליים והן בהיבטים סמליים-רגשיים. בני הנוער נזקקים לנייד לא רק לצורך מילוי מטלות יום-יומיות, אלא גם כאבזור בטקסים יום-יומיים וכן כ"אובייקט מעבר", חפץ שהחזקתו ביד או ההתעסקות בו ומישושו חשובים בפני עצמם. היעדר הטלפון הנייד אכן השפיע על סדר היום של בני הנוער שהשתתפו בניסוי ועל מערכות היחסים שלהם, והם דיווחו על יותר אינטראקציות ישירות עם הסובבים איתם בהיעדרו של המכשיר. מעל לכול הם דיווחו על תחושת געגוע שבאה לקיצה כאשר שבו והתאחדו עם החפץ שבבעלותם.

שני פרקים אלו כתובים בכוונה תחילה בסגנון אחר מהמקובל במונוגרפיות. בניגוד לכתבה שאליה אני רגיל, המאופיינת בשיטה של קריאה צמודה (close reading), בה צמודה הפרשנות לציטוטים קצרים של מושאי המחקר, נבחרה כאן אסטרטגיה אחרת: אזור של ציטוטים נרחבים המופיעים כמקשה אחת, ואחריו אזור המוקדש לפרשנות של החוקרים. יתרונה של שיטת ייצוג זו הוא היעדר הקיטוע של דברי המשיבים, המתכתב עם אחת הדרישות שהציבה האתנוגרפיה הרפלקטיבית: להפריד בין קולם האותנטי של ה"ילידים" (emic) לקולם של החוקרים המפרשים (etic), פעולה שעוזרת להבחין ב"נקודת המבט של היליד". לעומת זאת, עליי להודות שכקורא התקשיתי לחבר בשיטה זו בין המלל האישי לפרשנות. בכל מקרה, אין ספק שמדובר בניסיון מעניין לייצוג, שהדיון בו חורג ממטרתו של הספר, אך ראוי שיובא וינומק במאמר נפרד.

את חלקו האחרון של הספר הגדירו הכותבים "נספח תאורטי". כאן הם בוחנים את התפתחות השיח המחקרי לגבי השינויים הבין-דוריים, באמצעות סקירה עשירה המפרטת את הלבטים בנוגע להבחנה בין דור ה-Y ודור ה-Z, וכפועל יוצא מכך מציעים להשתמש במושג חדש: הגדרת ילידי חמש השנים האחרונות של המאה ה-20 ואילך "ילידים סולוריים". לדבריהם, אלו שנולדו החל משנת 1995, בניגוד למבוגרים מהם, פגשו בטלפון הנייד כבר בשנים הראשונות לחייהם, ואף הפכו לבעלי מכשיר כזה בגיל צעיר. ואכן, עיון בנתונים מתקף טענה זו: במהלך העשור הראשון של המאה ה-21 גדל במידה ניכרת אחוז הילידים בגילאי בית ספר יסודי שהיו בעלי טלפונים ניידים, בעוד אצל קבוצות גיל אחרות לא ניכר באותה עת שינוי כה גדול. הכותבים מוסיפים ומדגישים כי נתון זה הוא חשוב כיוון שבגיל האמור מתעצבים יחסים חברתיים ונרכשות מיומנויות חברתיות. כיוון שכך, הם מתעכבים על השפעת השימוש בנייד על אינטראקציות חברתיות שונות: בקבוצת השווים וביחסים שבין הילדים להוריהם (מצד

אחד, הניידים מאפשרים לעקוב יותר אחר תנועותיהם של הילדים ולנטר אותן; מצד שני, קשה לעקוב אחר התכנים שילדים נחשפים להם). כאמור, מנקודת מבטי מוטב היה לכלול טיעון זה בהרחבה בראשית הדברים, ולהתייחס אליו גם בניתוח של תרבות הסלולר של משתתפי הניסוי.

לסיום, אין ספק שמדובר בספר חשוב שמספק התייחסות עניינית ומגובה בנתונים לנושא רווח בשיח הפופולרי. ארגון ותכנון המחקר הם בהחלט ברף גבוה, לרבות ההקפדה על הפרטים ועל אופן חשיפתם בדו"ח. אני סבור כי הוא יעניין מעגל נרחב של קוראים וירים תרומה חשובה, הן לשיח האקדמי - בין היתר לסילבוסים העוסקים בנושאים תאורטיים ומתודולוגיים - והן לשיח הציבורי החוץ אקדמי.

רשימת המקורות

Berelson, B. (1949). What "missing the newspaper" means. In P. F. Lazarsfeld & F. Stanton (Eds.), *Communications research 1948-1949* (pp. 111-129). Harper.